

INTERNATIONAL NETWORK CENTER FOR FUNDAMENTAL AND APPLIED RESEARCH

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Juraj Jankech

ŽIDOVSKÁ OTÁZKA NA SLOVENSKU (1945 – 1953)

Kniha III

**REPATRIÁCIA A EMIGRÁCIA
SLOVENSKEHO ŽIDOVSTVA V ROKOCH
1945 – 1949**

International Network Center for Fundamental and Applied Research

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici

Juraj Jankech

Židovská otázka na Slovensku (1945 – 1953)

Kniha III

**Repatriácia a emigrácia
slovenského židovstva v rokoch
1945 – 1949**

 BELIANUM

Banská Bystrica 2017

ŽIDOVSKÁ OTÁZKA NA SLOVENSKU (1945 – 1953)

Kniha III

Repatriácia a emigrácia slovenského židovstva v rokoch 1945 – 1949

Autor:

© Mgr. Juraj Jankech, PhD.

Vedecký redaktor edície:

© doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

Recenzenti:

prof. PhDr. Vladimír Varinský, CSc.

PhDr. Marek Syrný, PhD.

PhDr. Anton Hruboň, PhD.

Jazyková korektúra:

PhDr. Anton Hruboň, PhD.,

doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

Návrh obálky:

doc. PhDr. Michal Šmigel', PhD.

Všetky práva vyhradené

1. vydanie

Banská Bystrica 2017

Vydavateľ:

International Network Center for Fundamental and Applied Research

a Katedra histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela

v Banskej Bystrici

vo Vydavateľstve Univerzity Mateja Bela – BELIANUM

Edícia: Filozofická fakulta

Tlač:

EQUILIBRIA, s.r.o.

ISBN 978-80-557-1343-4

Juraj Jankech

**REPATRIÁCIA A EMIGRÁCIA
SLOVENSKEHO ŽIDOVSTVA V ROKOCH
1945 – 1949**

**Publikácia je výsledkom vedecko-výskumných
projektov:**

«Malé národy v extrémnych podmienkach vojny a mieru
(historicko-komparatívny výskum)»

«Малые народы в экстремальных условиях войны и мира
(историко-сравнительное исследование)»

realizovaného na

**International Network Center
for Fundamental and Applied Research**

<http://incfar.net/>

a

**Katedre histórie
Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela
v Banskej Bystrici**

<http://www.ff.umb.sk/katedry/katedra-historie/>

v rámci grantového projektu
VEGA č. 1/0555/12

**«Židovská otázka na Slovensku
(1945 – 1953)»**

OBSAH

ÚVOD.....	7
1. KONIEC DRUHEJ SVETOVEJ VOJNY A ŽIDIA V EURÓPE	25
1.1 Všeobecno-európsky predrepatričný kontext.....	27
1.2 Problematika osobitého prístupu k Židom v táboroch displaced person.....	32
2. POVOJNOVÁ MEDZINÁRODNÁ REPATRIÁCIA (1945 – 1947).....	39
2.1 Prejavy individuálnej repatriácie.....	42
2.2 Realita a prax DP táborov – príprava na kolektívnu formu repatriácie.....	44
2.3 Fenomén tzv. nútenej repatriácie a jej postavenie v živote preživších.....	53
3. REPATRIÁCIA ŽIDOV DO ČESKOSLOVENSKA (1945 – 1947) S DÔRAZOM NA ETAPOVITOSŤ TOHTO PROCESU.....	61
3.1 Vývoj orgánov participujúcich na realizácii československého repatričného procesu.....	62
3.2 Ukotvenie slovenských orgánov a reálií do československého repatričného procesu.....	67
3.3 Prvá etapa československého repatričného procesu – anterepatriácia.....	71
3.4 Druhá etapa československého repatričného procesu – vlastná organizovaná repatriácia.....	78
3.5 Tretia etapa československého repatričného procesu – postrepatriácia.....	84
3.6 Problémy lokálnej podpory a integrácie repatriovaných Židov.....	95
3.7 Celkové výsledky československého repatričného procesu (1945 – 1947).....	102
4. PROBLÉMY POVOJNOVÉHO ZAČLEŇOVANIA SA ŽIDOV DO SLOVENSKEJ SPOLOČNOSTI AKO VÝCHODISKÁ EMIGRÁCIE.....	107
4.1 Preživší v rozmere snáh o revitalizáciu slovenských židovských reálií.....	110

4.2	Prítomnosť členov židovských minorít v povojnových majoritách na pozadí atmosféry všeobecného úpadku hodnôt.....	117
4.3	Otázka občianstva členov povojnového židovstva.....	119
4.4	Problematická reštitúcia židovského majetku.....	124
4.5	Eskalácia povojnového ľudového antisemitizmu na Slovensku.....	129
5.	EMIGRÁCIA ŽIDOV ZO SLOVENSKA (ČESKOSLOVENSKA) V ROKOCH 1945 – 1949.....	147
5.1	Židovský povojnový postoj k identite, vlastnému osudu na Slovensku a emigrácii.....	148
5.2	Prvá vlna židovskej emigrácie zo Slovenska (Československa) v rokoch 1945 – 1947.....	154
5.3	Medzinárodný kontext židovskej emigrácie do Palestíny (1945 – 1948) a vznik Izraela.....	160
5.4	Vzťah Československa k vzniku Izraela a druhá vlna židovskej emigrácie (1948 – 1949).....	166
5.4.1	<i>Poľský a maďarský židovský tranzit územím ČSR (1946 – 1949)..</i>	173
5.4.2	<i>Druhá vlna židovskej emigrácie zo Slovenska (Československa) v rokoch 1948 – 1949.....</i>	188
5.5	Nuansy a turbulentnosť migrácie Židov na pozadí medzinárodnopolitických zmien (1948 – 1949).....	196
5.6	Celkové výsledky emigrácie Židov z Československa v rokoch 1945 – 1949.....	217
	ZÁVER.....	231
	Zoznam skratiek.....	241
	Zoznam prameňov a použitej literatúry.....	243
	Summary.....	265

ÚVOD

Najdôležitejšou otázkou po skončení bojových operácií II. svetovej vojny sa prakticky pre celú Európu stala problematika vyriešenia problému tzv. displaced persons (DP) – premiestnených osôb, medzi ktorými sa nachádzal veľký počet Židov.¹ Na základe podnetov tohto kontextu, sa otvoril proces povojnovej repatriácie, ktorej súčasťou bola aj obnovená Československá republika (ČSR). Jeho počiatočná improvizovaná forma, vznikajúca z priebežne sa tvoriacich priesečníkov spolupráce vrchného spojeneckého vojenského velenia SHAEF, humanitárnej organizácie UNRRA a zastrešujúceho zdravotníckeho orgánu Medzinárodného Červeného kríža, predstavovala komplikovaný mechanizmus. V intenciách tejto línie sa mali (aj) slovenskí židovskí preživší zavlčení do zahraničia vracieť do pôvodnej vlasti.

Vznikanie DP táborov a postupná, čoraz väčšia a prehľadnejšia deľba práce na poli medzinárodnej repatriáčnej praxe, v ktorej výraznou mierou participovali aj konkrétne (rovnako ťažkou cestou vývoja prechádzajúce) československé úrady, znamenalo snahu o podchytenie obrovskej masovosti uvedeného migračného fenoménu. V dôsledku existencie a časom i relatívneho etablovania sa *Repatriáčného odboru* (zriadeného pod kuratelou Ministerstva ochrany práce a sociálnej starostlivosti Československej republiky), boli dotvorené podmienky na detailnejšiu stratifikáciu procesu slovenských repatriáčnych reálií na čele s Povereníctvom SNR pre sociálnu starostlivosť. Výsledkom konsolidácie a realizácie československého repatriáčného procesu v rokoch 1945 – 1947, vyžadujúceho si kooperáciu a aktívny prístup jednotlivcov na všetkých úrovniach reťazca – od členov zahraničných repatriáčnych misí Repatriáčného odboru Ministerstva ochrany práce a sociálnej starostlivosti, až po exponentov regionálnych národných výborov – bol vytvorený ucelený a relatívne funkčný systém prinavracania osôb na územie obnoveného Československa.

Židovskí preživší pôvodom zo Slovenska alebo z českých krajín do obnovenej republiky prichádzali kolektívnou formou prevažne

¹ V práci používame pre slovo „Žid“ veľké začiatkové písmeno, pretože v analyzovaných rokoch 1945 – 1949 sa národnostné a náboženské povedomie židovského obyvateľstva v ČSR pomerne často prelínalo. Problematické sa tak môže javiť akurát označovanie osôb, ktoré sa so židovstvom neidentifikovali.

v repatričných vlakoch. Po návrate „domov“ ich čakala (s paralelné sa odvíjajúcim medzinárodným kontextom vznikania židovského štátu) stratifikovaným spôsobom rozložená pomoc, ale aj mnohé negatíva, ktorých obrysy sa postupne vynárali z hmly povojnovej atmosféry a ťažkého rozpoloženia majority.

Po II. svetovej vojne následkom prežitých krutostí mnoho Židov vo vzťahu k svojej viere pociťovalo nejednotnosť, ktorá v niektorých individuálnych prípadoch hraničila až s apatiou. Načrtnuté aspekty sa v plnej miere odzrkadlili v očividnej ambivalencii Židov, spočívajúcej aj v rozdielnom prístupe k ďalšiemu životnému smerovaniu. Emigranti sa v období rokov 1945 – 1949 zamerali na odchod z krajiny prostredníctvom dvoch emigračných vln, utvorených z rôznych emigračných smerov. Divergencia emigračného kontextu sa v priebehu uvedeného obdobia (a neskôr ešte i v druhej polovici 60. rokov) prejavila v aspektoch jeho rozdielnej masovosti a motivačného pozadia. Súbor emigračných tendencií slovenských Židov, ktorý sa postupne v povojnovej perióde kryštalizoval, menil a reaktívne prispôboval turbulentnej realite (nielen) vo vnútri krajiny, totiž predstavoval pestrý determinatívny podklad eventuálneho prikláňania sa preživších k vystáhovalectvu.

* * * * *

Procesy repatriácie a emigrácie slovenských Židov do, resp. zo Slovenska sa so svojimi špecifickými prvkami v dialektike slovenských dejín zaradili do radu typických javov, týkajúcich sa histórie uvedenej minority (najmä) od roku 1945. Nutnosť dôrazného spracovania a zachytenia rôznorodých – a nielen z časového hľadiska – paralelných aspektov oboch javov, predstavuje dôležitú úlohu pre modernú historiografiu. Doterajší stav spracovania problematiky na úrovni Československa a Slovenska však do značnej miery nezodpovedá závažnosti oboch problémov. Poskladané sú však zo súboru viacerých komplikovaných podproblémov, ako aj z relatívne autonómnych tematických celkov (napríklad reštitúcia, prejavy antisemitizmu, sionizmus, vzťah ČSR a Izrael atď.), z ktorých už viaceré „domácimi“ historiografickými výstupmi reflektované boli.

Dôležitým (a v niektorých aspektoch priam až nosným) heuristickým podkladom pre tému židovskej československej repatriácie a emigrácie je početne zastúpený rad edícií dokumentov. Z nich vyčnievajú predovšetkým ročenky medzinárodnej židov-

skej organizácie JOINT s názvom *The American Jewish Year Book*.² Ide o pravidelné každoročné prehľadové kvantifikačné prehľadové, týkajúce sa svetového židovstva. Za roky 1945 – 1949 ponúkajú napríklad pomerne detailný pohľad na povojnové počty preživších v jednotlivých krajinách sveta (vrátane ČSR). Na základe ich tabuľkových spracovaní, sa dá relatívne presne sledovať aj dynamika a masovosť emigračnej intenzity, majúcej dosah na meniacu sa početnosť Židov v republike.

Rozbor stavu spracovania problematiky na úrovni monografií a štúdií, svetového i (česko-)slovenského charakteru, ktoré súvisia s problematikou repatriácie a emigračných tendencií (aj) slovenskej židovskej menšiny v rokoch 1945 – 1949 nemožno začať inak, než len zahraničnou produkciou. Tá sa už napríklad v hlavných rysoch dokázala vysporiadať s európskym rozmerom (najmä) repatriácie a čiastočne aj emigrácie (hoci konkrétny československý rámec je v nich zastúpený v minimálnej podobe).

Vo vzťahu k Židom „za železnou oponou“ z dobového hľadiska veľmi zaujímavým spôsobom pôsobí kolektívna monografia americkej proveniencie, ktorú v roku 1953 ako vedúci autor zostavil Peter Meyer so svojim kolektívom – *The Jews in the Soviet satellites*³ (v preklade: „Židia v sovietskych satelitoch“). Kniha sa zaoberá základným zobrazením stavu, problémov a významu povojnových židovských komunít v jednotlivých krajinách sovietskej sféry vplyvu (okrem Albánska). Z dnešného pohľadu je však zrejme, že limitom uvedenej práce, sa stal predovšetkým rok jej vydania – 1953. Z tohto dôvodu dielo nemalo možnosť zachytiť niektoré ďalšie dôležité faktory života Židov v sovietskom bloku. Samozrejme, nie je chybou autorského kolektívu, že sa k daným poznatkom nedopracoval, pretože pri pohľade na časovú os histórie v nimi skúmanej oblasti to ani nebolo možné. Avšak z československého pohľadu trochu na škodu veci vyznieva fakt, že súborná monografia je v konečnom dôsledku (aj z dôvodu obmedzeného heuristického pramenného podkladu v kapitole o ČSR) skôr prínosom k poznaniu povojnového židovstva v iných sovietskych satelitných štátoch, než v tom československom.

Z hľadiska sledovanej reflexie témy repatriácie a emigrácie Židov vo svetovej odbornej spisbe treba spomenúť aj uceleným do-

² JOINT: *The American Jewish Year Book*. Philadelphia, 1945 – 1949.

³ MEYER, P. et al.: *The Jews in the Soviet satellites*. Syracuse 1953, 637 s.

jmom pôsobiacu knihu z pera Josepha Schechtmana – *Postwar Population Transfers in Europe 1945–1955*⁴ („Povojnové populačné transfery v Európe rokov 1945 – 1955“). Už samotný názov indikuje, že jadrom monografie je zobrazenie masových povojnových kontinentálnych presunov, ktorých dôležitou (a v dôsledku hrôz holokaustu zrejme i najviac markantnou) súčasťou boli práve Židia.

K problematike fungovania celkového európskeho repatriačného mechanizmu, vyšla v roku 1998 pomerne rozsiahla monografia od amerického historika Marka Wymana – *DPs: Europe's Displaced Persons 1945–1951*⁵ („DPs: Premiestnené osoby na európskom kontinente 1945 – 1951“). V nej autor osobitne rozpracúva európsky kontext, zasahujúci do života povojnových DP osôb pod kuratelou americkej okupačnej správy v Nemecku.

Z pohľadu tematického zamerania predkladanej práce nemekej dôležitou bola aj kniha autora Jay Howarda Gellera *Jews in post-holocaust Germany 1945–1953*⁶ („Židia v postholokaustálnom Nemecku 1945 – 1953“), ktorá vyšla v roku 2005. Autor, podobne ako M. Wyman, prináša širokú škálu zistení ohľadom nadnárodného organizačno-repatriačného zastrešovania vysídlených Židov a rovnako tak primárne pracuje s územím povojnového Nemecka. Pomerne živý rozbor kooperačných stratégií americkej armády a židovských i nežidovských svetových organizácií, majúcich za cieľ predrepatriačnú prípravu na samotný repatriačný presun bývalých židovských väzňov koncentračných táborov (už trochu viac reflektujúcich aj osoby pôvodom z Československej republiky), tvoria hlavnú obsahovú os knihy.

V roku 2007 vyšla rozsiahla monografia *Povojnová Európa: história po roku 1945* od britského historika Tonyho Judta.⁷ Toto dielo prináša mnohé kvantifikačné údaje a interpretácie, týkajúce sa plastickej deskripcie všeobecného kontinentálneho postmilitantného rámca. Venuje sa však aj neprehliadnuteľnej problematike DP táborov, ktorých existenciu a mnohé základné rysy prehľbuje (napríklad okrem iného aj o poznatky na poli tzv. nútenej repatriácie). Na základe toho ide (z pohľadu predmetného časového vymedzenia skúmanej témy) o výraznú profilujúcu prácu,

⁴ SCHECHTMAN J.: *Postwar Population Transfers in Europe 1945–1955*. Philadelphia 1963, 417 s.

⁵ WYMAN, M.: *DPs: Europe's Displaced Persons 1945–1951*. New York 1998, 259 s.

⁶ GELLER, J. H.: *Jews in post-holocaust Germany 1945–1953*. New York 2005, 327 s.

⁷ JUDT, T.: *Povojnová Európa: história po roku 1945*. Bratislava 2007, 841 s.

ktorá vo všeobecnom náhľade na kolorit povojnového stavu Európy dosahuje miestami až prvky syntézy. V tejto súvislosti je však nevyhnutné spomenúť už aj novšie komplexne ladené monografie o povojnovej Európe od ďalších zahraničných autorov, akými sú Keith Lowe⁸, Timothy Snyder⁹ alebo Anne Applebaum¹⁰.

Kontextom amerických reminiscencií prežitého holokaustu sa zaoberal Joseph Berger. V roku 2010 priniesol pohľad na fenomén DP osôb, avšak v jeho prípade v neeurópskych intenciách. Jeho kniha *Displaced Persons. Growing Up American After the Holocaust*¹¹ („Premiestnené osoby. Vyrastanie Američana po holokauste“) tak predstavuje určitý záchytný bod možnej komparácie pohľadov na bezprostredné povojnové obdobie. V rovnakom roku vyšla aj kniha *We Are Here: New Approaches to Jewish Displaced Persons in Postwar Germany*¹² („Tu sme: Nové prístupy k židovským DP osobám v povojnovom Nemecku“) od dvojice autorov Avinoam Patt a Michael Berkowitz, ktorá prakticky opätovne rozpracováva situáciu a ťažkosti preživších európskych Židov na nemeckom povojnovom území a odкрýva dianie v DP táboroch so zameraním sa na špecifický humanitárny prístup k Židom.

Problémovo podobným je aj ďalšie dielo americkej proveniencie (z roku 2011) autora Ben Shepharda pod názvom *The Long Road Home: the Aftermath of the Second World War*¹³ („Dlhá cesta domov: následky II. svetovej vojny“). Autorom prezentovaná „dlhá cesta“ domov bola najviditeľnejšia práve v Európe a patrila predovšetkým európskym Židom. Výnimočným a autentickjším spôsobom B. Shephard popísal stav európskeho židovstva v záchytných táboroch DP a dianie zasadil hlbšie do kontextu, považujúc ho za jeden z najdôležitejších a najzávažnejších dôsledkov

⁸ LOWE, K.: *Krutý kontinent. Európa krátko po druhej svetovej vojne*. Bratislava 2014, 512 s.

⁹ SNYDER, T.: *Krvavé územie. Európa medzi Hitlerom a Stalinom*. Bratislava 2013, 464 s.; SNYDER, T.: *Čierna zem. Holokaust ako história a varovanie*. Bratislava 2015, 432 s.

¹⁰ APPLEBAUMOVÁ, A.: *Železná opona. Podrobení východní Evropy 1944 – 1956*. Praha – Plzeň 2014, 510 s.

¹¹ BERGER, J.: *Displaced Persons. Growing Up American After the Holocaust*. New York 2010, 352 s.

¹² PATT, J. A. – BERKOWITZ, M.: *We Are Here: New Approaches to Jewish Displaced Persons in Postwar Germany*. Detroit 2010, 357 s.

¹³ SHEPHARD, B.: *The Long Road Home: the Aftermath of the Second World War*. New York 2011, 486 s.

odzneného vojnového konfliktu v Európe.

Kolektívna publikácia *Postwar Jewish Displacement and Rebirth: 1945–1967*¹⁴ („Povojnové židovstvo vyst'ahované a znovuzrodené: 1945 – 1967“), ktorú v roku 2014 zostavili Francoise Ouzane a Manfred Gerstenfeld, operuje s reáliami európskej povojnovej repatriácie a emigrácie. Už na prvý pohľad je výnimočná tým, že sa venuje výlučne židovským DP osobám. Okrem iných autorov priestor v publikácii dostali aj dvaja českí autori, venujúci sa československým Židom v povojnovom období – Kateřina Čapková¹⁵ a Jan Láníček¹⁶.

V roku 2014 poľská autorka Anna Cichopek-Gajraj publikovala monografiu s názvom *Beyond violence. Jewish Survivors in Poland and Slovakia 1944–1948*¹⁷ („Na druhej strane násilia. Židovskí preživší v Poľsku a na Slovensku 1944 – 1948“). Komparačnou perspektívou skoncipované dielo podáva zaujímavo ladenú sondu (aj) do slovenských židovských reálií v turbulentných povojnových rokoch, avšak repatriácii (až na zopár prvkov jej výsledného stavu), sa nevenuje takmer vôbec, pričom aj emigráciu reflektuje skôr okrajovo.

V otázkach európskeho, resp. svetového historiografického rámca témy povojnovej židovskej emigrácie je treba zdôrazniť napríklad prínos izraelského historika Arieha Kochaviho. Vo svojej monografii z roku 2011 *Post-Holocaust Politics: Britain, the United States, and Jewish Refugees 1945–1948*¹⁸ („Postholokaustálna politika: Británia, USA a židovskí utečenci 1945 – 1948“) sa zamerail na otázky súvisiace s možnosťou emigrácie preživších európskych Židov z jednotlivých DP táborov do Palestíny. Tento postoj viacerých oslobodených bývalých väzňov porovnával s panujúcimi

¹⁴ OUZANE, F. – GERSTENFELD, M. (eds.): *Postwar Jewish Displacement and Rebirth: 1945–1967*. Leiden 2014, 236 s.

¹⁵ ČAPKOVÁ, K.: Dilemmas of Minority Politics: Jewish Migrants in Postwar Czechoslovakia and Poland. In: OUZANE, F. – GERSTENFELD, M. (eds.): *Postwar Jewish Displacement and Rebirth: 1945–1967*. Leiden 2014, s. 63-75.

¹⁶ LÁNÍČEK, J.: The Postwar Czech-Jewish Leadership and the Issue of Jewish Emigration from Czechoslovakia (1945 – 1950). In: OUZANE, F. – GERSTENFELD, M. (eds.): *Postwar Jewish Displacement and Rebirth: 1945–1967*. Leiden 2014, s. 76-96.

¹⁷ CICHOSPEK-GAJRAJ, A.: *Beyond violence. Jewish Survivors in Poland and Slovakia 1944–1948*. Cambridge 2014, 285 s.

¹⁸ KOCHAVI, A.: *Post-Holocaust Politics: Britain, the United States, and Jewish Refugees 1945–1948*. Chapel Hill 2001, 400 s.

názormi a tézami v medzinárodnej politike uvedeného obdobia a poskytol tak určitý rozbor kumulujúcej sa „proemigračnej“ situácie v kempoch DP. V roku 2007 autor A. Kochavi na svoj výskum nadviazal podobne ladenou štúdiou *The Politics of Displaced Persons in Post-War Europe 1945–1950*¹⁹ („Politika týkajúca sa premiestnených osôb v povojnovej Európe rokov 1945 – 1950“), ktorá rozšírila niekdajšiu mieru poznania v ním nastolených interpretáciách.

Bokom nemožno nechať ani podnetnú štúdiu Jeffreyho Veidlingera – *One doesn't make out much with furs in Palestine: the migration of Jewish displaced persons 1945 – 1947*²⁰ („Migrácia židovských DP osôb do Palestíny v rokoch 1945 – 1947“). Práca priniesla paletu zaujímavých zistení ohľadom majetkovej problematiky židovských emigrantov vo vzťahu k (ne)možnosti cestovania s hnuiteľnými komoditami do Palestíny.

Medzi domáce monografie a štúdie – a nielen tie korešpondujúce a aj priamo narábajúce s problematikou prezentovanej a interpretovanej témy repatriácie a emigrácie slovenských Židov – možno čo do datovania a obsahovej náplne, resp. prínosu k vedeckému poznaniu zaradiť najmä diela ponovembrovej historiografie.

Z portfólia memoárovej literatúry, viažucej sa k povojnovému židovstvu – či už v rámci čiastočného zachytenia repatriačných, resp. emigračných skúseností po oslobodení alebo „len“ celkovej židovskej reality a situácie v obnovenej Československej republike, je nevyhnutné upozorniť najmä na knihy *Ve stopách naděje* od Zwi Batschu²¹, *Tu bola kedysi ulica* od Leopolda Kohúta²², *Nechcel som byť Žid* od Juraja Špitzera²³ a *Na vlastní kůži* od Hedy Kovályovej-Margoliovovej²⁴.

Čo sa týka široko koncipovaných prác o slovenskom židovstve ako celku, tak v českej aj v slovenskej historickej spisbe do

¹⁹ KOCHAVI, A.: *The Politics of Displaced Persons in Post-War Europe 1945–1950*. In: *Post-war Europe: Refugees, Exile and Resettlement 1945–1950*. Wien-London 2007, s. 15-45.

²⁰ VEIDLINGER, J.: *One doesn't make out much with furs in Palestine: the migration of Jewish displaced persons 1945–1947*. In: *East European Jewish Affairs*, vol. 44, č. 2-3, s. 241-252.

²¹ BATSCHA, Z.: *Ve stopách naděje*. Olomouc 2002, 218 s.

²² KOHÚT, L.: *Tu bola kedysi ulica*. Bratislava 2004, 504 s.

²³ ŠPITZER, J.: *Nechcel som byť Žid*. Bratislava 1994, 303 s.

²⁴ MARGOLIOVÁ-KOVÁLYOVÁ, H.: *Na vlastní kůži*. Praha 2012, 221 s.

minujú predovšetkým diela *Dějiny Židů na Slovensku*²⁵ od autora Jána Mlynárika z roku 2005 a vo viacerom s uvedenou knihou polemizujúce dielo z roku 2009 *Dávidova hviezda pod Tatrami. (Židia na Slovensku v 20. storočí)*²⁶ od izraelského autora slovenského pôvodu Ješajahu A. Jelínka. Uvedené monografie zrkadlia slovenské židovstvo v celej jeho šírke.

Z pohľadu predmetnej témy repatriácie a emigračných tendencií židovskej komunity na Slovensku, resp. v Československu je však potrebné vyzdvihnúť iné tituly – tie, ktoré sa (okrem iného) zaoberajú postholokaustálnym, ale okrem toho aj postrepatriačným obdobím preživších (navrátených) Židov. Predovšetkým je potrebné vyzdvihnúť diela etnológa Petra Salnera *Prežili holokaust*²⁷ z roku 1997 a *Židia na Slovensku, medzi tradíciou a asimiláciou*²⁸ z roku 2000. Jadrom prvej menovanej knihy je rozprávanie slovenských Židov, ktorí prežili kataklizmu vlastnej existencie i vlastného vierovyznania. Z publikovaných priamych slov pamätníkov je tak možné čerpať dôležité a písomno-pramenne často „neviditeľné“ detaily, ako aj konkrétnejšie prvky známych faktov. U tých, ktorí boli repatriantmi (t. j. nie „iba autochtónnymi“ preživšími) ide napríklad o rozkrývanie ich komplikovaného integračného akcentu so statusom navrátilieckého postavenia v majoritnej spoločnosti. V prípade druhej práce už ide o prezentovanie povojnových metamorfóz slovenského židovstva. Autor v nej v rámci slovenskej židovskej minoritnej obce reflektuje tri typy Židov – *tradicionalisti, asimilanti a emigranti*. Na základe tohto poznania do odbornej historiografie vstúpila trojica významných a dnes už živo etablovaných termínov.

Výrazná práca s rozmanitým tematickým naplnením vzišla v roku 2007 aj z tvorby Aleny Heitlingerovej – *Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští židé po roce 1945*.²⁹ Dielo, ktoré bolo preložené aj do anglického jazyka s podtitulom poukazujúcim na to, že v opisovaných rokoch sa Židia ocitli niekde uprostred „tieňa

²⁵ MLYNÁRIK, J.: *Dějiny Židů na Slovensku*. Praha 2005, 358 s.

²⁶ JELÍNEK, A. J.: *Dávidova hviezda pod Tatrami. (Židia na Slovensku v 20. storočí)*. Praha 2009, 491 s.

²⁷ SALNER, P.: *Prežili Holokaust*. Bratislava 1997, 189 s.

²⁸ SALNER, P.: *Židia na Slovensku, medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava 2000, 295 s.

²⁹ HEITLINGEROVÁ, A.: *Ve stínu holocaustu a komunismu. Čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha 2007, 274 s.

nacizmu a komunizmu“, sa stalo medzinárodne rešpektovanou historiografickou položkou. Napriek tomu, že viaceré pasáže sa venujú už druhej či tretej generácii preživších Židov a svojím periodizačným rozpätím výrazne zasahujú do 60. a 70. rokov minulého storočia, ide v každom prípade o neprehliadnuteľný výstup.

Povojnové postavenie Židov na Slovensku, vzťah s majoritným prostredím a ich početné povojnové problémy rozpracovali aj ďalší autori. Napríklad, revitalizáciu židovskej komunity – Robert Büchler³⁰ a Monika Vrzgulová,³¹ otázky židovského občianstva a reštitúcie majetku na Slovensku – Lucia Sotáková³², no a v neposlednej rade širokú problematiku povojnového antisemitizmu na Slovensku doteraz vo viacerých štúdiách spracovali najmä Jana Šišjaková,³³ Michal Šmigel³⁴ či Martin Šromovský³⁵. Poznatzky

³⁰ BÜCHLER, R.: Znovuoživenie židovskej komunity na Slovensku po druhej svetovej vojne. In: *Acta Judaica Slovaca* 4. Bratislava 1998, s. 65-77.

³¹ VRZGULOVÁ, M.: Návrat domov? (Biografické naratívy žien, ktoré prežili holokaust). In: SALNER, P. (ed.): *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava 2006, s. 9-30.

³² SOTÁKOVÁ, L.: Lojalita k štátu a občianstvo v povojnovom ČSR na príklade židovskej menšiny (1945 – 1948). In: BENKO, J. a kol.: *Občan a štát v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava 2010, s. 139-148; SOTÁKOVÁ, L.: Reštitúcie židovského majetku v rokoch 1945 – 1946. In: *Acta Fakultatis Humanisticae Universitatis Matthiae Belii Neosoliensis: historické vedy, filozofia a etika*. Banská Bystrica 2010, s. 78-87; SOTÁKOVÁ, L.: Židia v povojnovom Slovensku – Medzi integráciou a odmietaním. In: *Vojnová kronika : spoločnosť, politika, armáda, kultúra*, 2014, roč. III, č. 2, s. 24-37.

³³ ŠIŠJAKOVÁ, J.: K príčinám povojnového antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. In: *Mladá veda 2009 : historické vedy, filozofia a etika*. Banská Bystrica 2009, s. 98-110.; ŠIŠJAKOVÁ, J.: Antisemitizmus na Spiši v kontexte povojnovej situácie 1945 – 1948. In: *Mladá veda 2007 : Zborník vedeckých štúdií doktorandov FHV UMB v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica 2007, s. 223-235.; ŠIŠJAKOVÁ, J.: Prípád Topoľčany – Protižidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov. In: *Acta historica Neosoliensis*, 10/2007. Banská Bystrica 2007, s. 232-240.; ŠIŠJAKOVÁ, J. – ŠMIGEL, M.: Antisemitizmus na východnom Slovensku v prvých povojnových rokoch (1945 – 1947) v korelácii protižidovských vystúpení na Slovensku. In: *Colloquia Judaica: Dialog slowiansko-żidowski I. Studia*. Siedlce – Banská Bystrica 2011, s. 71-94.

³⁴ ŠMIGEL, M.: Vraždy Židov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia. (Súčasný stav spracovania a perspektívy výskumu problematiky). In: VRZGULOVÁ, M. – RICHTEROVÁ, D. (eds.): *Holokaust ako historický a morálny problém v minulosti a súčasnosti*. Bratislava 2008, s. 181-191; ŠMIGEL, M.: Protižidovské výtržnosti v Bratislave v rokoch 1946 a 1948 (v kontexte povojnových prejavov antisemitizmu na Slovensku). In: MEDVECKÝ, M. (zost.): *Fenómén Bratislava. (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava 21. – 22. septembra 2010)*. Bratislava 2011, s. 251-273.; ŠMIGEL, M.: *Prejavy antisem-*

Juraj Jankech

Židovská otázka na Slovensku (1945 – 1953)
Kniha III
Repatriácia a emigrácia slovenského židovstva
v rokoch 1945 – 1949

Formát A5; rozsah 270 strán; náklad 100 kusov

Prvé vydanie

Banská Bystrica 2017

International Network Center for Fundamental
and Applied Research a Katedra histórie Filozofickej fakulty
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
vo Vydavateľstve Univerzity Mateja Bela – BELIANUM
Edícia: Filozofická fakulta

Tlač: EQUILIBRIA, s.r.o.

ISBN 978-80-557-1343-4